

ВІДГУК

офіційного опонента Луць Людмили Андріївни

на дисертацію Новоселової Віталіни Віталіївни

**«Формування довіри до судової влади в Україні в контексті
утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади»
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Формування правової держави в Україні здійснюється відповідно до її моделі, зафіксованої в Конституції України. Така модель визначається основними концептуальними засадами, чільне місце серед яких займає верховенство права, важлива роль у забезпеченні якого відводиться судовій владі. З цією метою в Україні вже тривалий час здійснюється реформування системи органів судової влади, впроваджуються світові стандарти, зокрема і європейські. І хоча система судових органів неодноразово змінювалася, а процес реформування набув вже перманентного характеру, бажаних результатів в цілому в Україні не вдалося досягти і нині.

Це спонукає до поглибленого аналізу як системи судових органів так і судової влади загалом, з'ясування причин їх неефективності, виявлення основних проблем у сфері здійснення правосуддя та встановлення способів їх розв'язання. Серед таких способів слід виокремити і довіру до суддів, судів та судової влади.

Особливо актуальним в сучасних умовах є це питання для України, оскільки функціонування судової влади відбувається із суттєвими проблемами, що впливає на зниження довіри до неї українського суспільства, окремих громадян, міжнародних організацій та інших суб'єктів. А відтак, перед правовою наукою постає питання щодо формування сталої вітчизняної теорії судової влади, її правових засад, зокрема і такої, як довіра до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права.

Все це зумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Новоселової В. В.

Дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній науці загальнотеоретичним дослідженням правових засад формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права. У дисертації вирішено нове наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні таких засад.

Наукова новизна конкретизована в положеннях, в яких *уперше*:

- обґрунтовано природу і зміст довіри до судової влади, які визначаються єдністю соціальних, етичних, культурних, історичних, психологічних, когнітивних, правових складників (с. 89-104);

- запропоновано авторську інтерпретацію поняття «формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права» як цілеспрямованого процесу діяльності суб'єктів судової влади і громадянського суспільства, який полягає у розширенні й поглибленні відкритості, гласності й підзвітності судової влади перед суспільством, з одного боку, розширенні напрямів і форм комунікації громадянського суспільства із судовою владою, активізації їх правокультурної, правопросвітницької, правовиховної роботи, з іншого, спрямованої на утвердження принципу верховенства права й правосуддя в Україні, підвищення рівня правової культури українського суспільства (с. 20-21);

- виокремлено та охарактеризовано основні періоди у генезі наукового осмислення довіри до судової влади як соціально-правового явища (с. 24-33);

- доведено соціальну, інструментальну та власну цінність довіри до судової влади (с. 89-105);

- виокремлено її види: за суб'єктами довіри, за об'єктом довіри, за часом, тривалістю довіри (с. 105-143).

У роботі удосконалено положення про родо-видове співвідношення довіри до органів державної влади та довіри до судової влади, їх загальні ознаки та особливості; про відображення довіри до судової влади через

інтелектуальний, емоційно-психологічний, поведінковий рівні правової культури українського суспільства (с. 94-99, 104-105, 162).

Цінними, з точки зору подальших наукових досліджень проблематики, є положення про методологію дослідження довіри до судової влади в контексті утвердження принципу верховенства права. Зокрема, у дослідженні використовувалися такі концептуальні підходи: філософсько-світоглядні – цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний; а також прийоми і засоби пізнання: загальнонаукові – системний, структурно-функціональний; спеціально-юридичні – порівняльно-правовий, формально-логічний та інші. Це дозволило сформулювати правові засади розуміння феномену – довіра до судової влади в контексті утвердження принципу верховенства права, створити методологічне підґрунтя для дослідження цієї дисертаційної проблематики, а також подальших досліджень феномену довіри до судової влади.

Методологічно цінним є уточнений понятійний апарат, зокрема такі поняття як: судова влада, судова система, правосуддя, судочинство, верховенство права, громадськість, довіра, довіра до судової влади тощо (с. 64-85). Це дозволило уникнути термінологічного різнобою, використати зазначені поняття як засоби пізнання у межах предмету цього дисертаційного дослідження, сформулювати відповідні понятійні ряди: довіра – довіра до державної влади – довіра до судової влади.

Окрім цього, в дисертації виокремлено та охарактеризовано суб'єктів довіри: окремі особи, суспільні групи (експерти, науковці), міжнародна спільнота, українське суспільство (с. 105-113).

Також в роботі наголошується, що феномен довіри у сучасній науковій літературі може використовуватися як критерій класифікації соціальних систем (суспільств), розвитку громадянського суспільства, запоруки його стабільності, безпеки і соціального прогресу, як засіб запобігання соціальних ризиків (особливо в контексті глобалізації), як складова механізму соціального контролю (с. 27-32, 35-36).

Заслужують на увагу узагальнені результати зарубіжного та міжнародного досвіду щодо підтримання високого рівня довіри суспільства до судової влади як чинника і джерела стабільного суспільного, зокрема правового розвитку (с. 164-183).

Ці та інші положення належним чином аргументовані і є відповідним науковим доробком загальної теорії права та внеском як у юридичну науку, так і в юридичну практику в контексті розвитку судової влади в Україні.

Висока ступінь обґрунтованості цих наукових положень, висновків та рекомендацій, їх достовірність підтверджується:

- використанням, як зазначалося вище, належної методології, яка обумовлена предметом цього дисертаційного дослідження, розв'язанням завдань, які забезпечили досягнення мети дослідження;
- систематизацією наукових підходів щодо феномену довіри до судової влади;
- формуванням методології та понятійного апарату цього дослідження;
- з'ясуванням природи суб'єктів довіри до судової влади в Україні;
- узагальненням сучасного зарубіжного та міжнародного досвіду підтримання високого рівня довіри до судової влади;
- виокремленням напрямів та засобів формування довіри до судової влади в Україні та їх обґрунтуванням;
- логічно послідовною та спрямованою на досягнення мети структурою дисертаційного дослідження.

Так, у розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження довіри до судової влади» охарактеризовано еволюцію осмислення та розвитку феномену довіри до судової влади та виокремлено три основних періоди: з античності до Нового часу (довіра як соціальний феномен); з Нового часу до кінця ХХ ст. (довіра до судової влади трактується як складова державно-правових явищ); з початку ХХ ст. і до нині (довіра до судової влади трактується як самостійне явище). Обґрунтовується методологія дослідження, здійснюється уточнення понятійного апарату, розмежовується вузьке та широке розуміння довіри до

судової влади, характеризується недовіра до судової влади як протилежність довіри тощо.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика засад довіри до судової влади в Україні» присвячено з'ясуванню змісту та природи такого явища як довіра до судової влади, конкретизації та характеристиці основних її видів, обґрунтуванню ролі суду присяжних у формуванні довіри до судової влади в Україні.

Розділ 3 «Напрями й засоби формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права» присвячено узагальненню зарубіжного та міжнародного досвіду підтримання високого рівня довіри суспільства до судової влади та виокремленню теоретико-правових засад формування довіри до судової влади в Україні, зокрема таких: формування її на цивілізаційному, соціально-правовому підґрунті; наявність у її складі соціальних, етичних, культурних, історичних, психологічних, когнітивних та правових компонентів; визнання її є різновидом довіри до державної влади; функціонування її на основі відкритості, прозорості, підзвітності перед суспільством, а також активної діяльності інститутів громадянського суспільства та інших суспільних суб'єктів; пов'язаність із рівнем правової культури та правової свідомості українського суспільства, із розширенням та поглибленням форм комунікації між судовою владою і громадськістю в умовах інформаційного суспільства (с. 184-212).

Висновки до розділів та дисертації загалом відображають основні ідеї та положення дисертаційного дослідження Новоселової В. В. та відповідають основним завданням роботи.

Обґрунтованість положень та висновків підтверджується опрацюванням значної джерельної бази за темою дослідження (559 джерел нормативного, монографічного, науково-публіцистичного характеру), а також належною апробацією основних положень та висновків на науково-практичних конференціях (що відображено в 11 тезах доповідей), у шести наукових статтях (у тому числі, одній зарубіжній), одному розділі зарубіжної колективної монографії (видавництво SENSE). Положення та ідеї

дисертаційного дослідження Новоселової В. В. апробовані на засіданнях кафедри, де виконувалась робота.

Аналіз тексту дисертації, опублікованих праць та автореферату дозволяє констатувати, що мета дослідження досягнута, а основні наукові положення, та висновки, які сформовані у дисертації, повно відображені в опублікованих 18 працях. Кількість та обсяг публікацій, в яких розкрито основний зміст дисертації, відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

Слід констатувати відповідність автореферату основним положенням дисертації. Автореферат дисертації відображає структуру, основні положення та висновки дисертації. Наукові положення та висновки в повному обсязі висвітлені та обґрунтовані в тексті дисертації.

Дисертація Новоселової В. В. «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук є кваліфікаційною науковою працею, виконана особисто здобувачкою у вигляді спеціально підготовленого рукопису та містить авторські науково обґрунтовані теоретичні положення та результати, що вирішують важливе науково-практичне завдання щодо виокремлення правових засад формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права; характеризується єдністю змісту, свідчить про особистий внесок дисертантки у юридичну науку. Змістовне наповнення пунктів наукової новизни зроблено на основі особистих самостійних досліджень дисертантки та має фундаментальне теоретичне значення для юридичної науки та практичне значення для судової влади в Україні.

Наукове прикладне значення результатів дисертаційного дослідження отриманих здобувачкою, їх практичне використання підтверджено актами впровадження результатів дисертації (Запорізького національного університету від 18 травня 2017 р. та 03 березня 2020 р.; Апеляційного суду Запорізької області від 10 листопада 2017 р.; Запорізького апеляційного суду від 16 червня 2020 р.).

Дисертаційна робота виконана в галузі юридичних наук, її зміст відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.01 – теорії та історія держави і права; історія політичних і правових учень, з якої вона подана до захисту.

Дисертація виконана в межах планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2014–2018, 2015–2019 рр. та спеціальної науково-дослідної теми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), комплексного наукового проєкту «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710).

Обсяг та структура представленої дисертаційної роботи відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки № 40 від 02.01.2017 р. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг складає 281 сторінка, із яких 220 сторінок основного тексту, список джерел містить 559 найменувань.

Загалом дисертація Новоселової В. В. «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади» виконана на високому науково-теоретичному рівні, але, як і будь-яка інша наукова робота, не позбавлена певних неточностей, зауважень, дискусійних положень.

1. Як вже зазначалося вище, важливим методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження є уточнений понятійний апарат, що дозволило авторці розмежувати суміжні поняття та сформувати понятійні ряди, зокрема, такий як: довіра – довіра до державної влади – довіра до судової влади, а відтак визначити місце серед них такого поняття як довіра до судової влади в Україні (с. 35-38, 64-68). Разом з тим, видається, що більш об'ємний поняттєвий ряд, а саме: довіра – соціальна довіра – довіра до державної влади – довіра до судової влади – довіра до судової влади в Україні, дозволив би чіткіше скласти уявлення про особливості довіри до судової влади в Україні.

Окрім цього, у підрозділі 1.3 «Понятійно-категоріальний апарат дослідження довіри до судової влади» охарактеризовано також і недовіру до судової влади як протилежність довіри (с. 65-67). А на с. 95 дисертації авторка зазначає, що довіра і недовіра є парними категоріями. Але, якщо з тим, що слово «недовіра» має протилежне лексичне значення до слова «довіра» (тобто є його антонімом) можна погодитись, то те, що «довіра – недовіра» – це парні категорії потребує додаткової аргументації.

2. Не викликає заперечення положення дисертаційного дослідження про те, що утвердження принципу верховенства права у демократичних правових державах значною мірою забезпечується відповідними формами взаємодії держави та громадянського суспільства. До таких форм належить і взаємодія судової влади та громадянського суспільства (громадян, громадських організацій тощо). Одним із засобів забезпечення такої взаємодії є довіра до судової влади. Водночас вона є показником і реального стану такої довіри. В той же час, характеризуючи суб'єктів такої взаємодії в Україні, авторка не розмежовує їх на внутрішніх та зовнішніх по відношенню до української судової системи, а таке їх розмежування дозволило б виявити особливості змісту довіри до судової влади в Україні обох цих груп суб'єктів (адже чинники такої довіри, як і її зміст мають бути різними). Отже, і критерії оцінки довіри до судової влади в Україні для обох цих груп мали б бути різними.

3. Видається, що слід було б вплив такого феномену як довіра до судової влади розмежувати на прямий та непрямий. В дисертації зазначається, що довіра до судової влади в Україні стає важливим економічним фактором розвитку суспільства. Низький рівень довіри до судової влади з боку інвесторів спричиняє не лише негативні політичні, правові, а й економічні наслідки, зокрема відсутність інвестицій (с. 16). Не викликає сумніву те, що економічні відносини в сучасних умовах мають базуватися на принципі правової передбачуваності, особливо за умови, коли її учасниками є зовнішні суб'єкти. А держава має створити такі правові основи діяльності як публічних так і приватних суб'єктів, які забезпечать прозорі та передбачувані умови їх функціонування. Відповідно, і органи судової влади повинні приймати такі

рішення, які відповідають принципу верховенства права та забезпечують згадані вище умови. Саме це і буде визначати зміст довіри суб'єктів економічних відносин. Але, судова влада, яка відповідає таким критеріям не може бути безпосереднім економічним фактором, хоча її діяльність та рішення можуть створювати умови для належного економічного розвитку. Тобто, є лише непрямыми формами впливу на економіку України.

4. Значимими з точки зору утвердження принципу верховенства права є положення дисертації щодо інституту суду присяжних. Втім видається, що авторка дещо ідеалізує цей інститут, який на її думку є проявом справжнього народовладдя, характеризує відкритість, підзвітність судової влади перед суспільством та громадянами, сприяє підвищенню авторитету судової влади (с. 144-161). Разом з тим, закріплена у законодавстві України модель інституту суду присяжних не завжди дозволяє досягнути тієї мети, задля досягнення якої цей інститут утворюється у демократичних державах. Так, у п. 3 ст. 383 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого частиною третьою статті 331 цього Кодексу, судді і присяжні вирішують спільно. При цьому, слід звернути увагу, що вимоги до судді та присяжного, які мають спільно вирішувати питання, пов'язані з судовим розглядом, є різними. Так, відповідно до ст. 127 Конституції України, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Водночас, відповідно до ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. Відтак, виникає запитання, чи можуть ці суб'єкти вирішувати питання, що пов'язані із судовим розглядом спільно, а також як це впливатиме на якість судових рішень? А тому, питання про те, чи

може цей інститут забезпечити довіру до судової влади в Україні, залишається риторичним. Отже, бажане поки що не вдається перевести у дійсне.

5. Важливим для забезпечення належного функціонування судової системи, ефективності здійснення правосуддя за новітніми світовими зразками є узагальнення зарубіжного та міжнародного досвіду, зокрема щодо підтримання високого рівня довіри суспільства до судової влади. У дисертації йдеться про досвід Великої Британії, США, Канади, ФРН, Швеції, Сінгапуру, Польщі, в яких здійснювалися емпіричні зрізи щодо довіри до судової влади, узагальнення їх результатів, виявлялися нові форми та засоби підтримання довіри тощо (с. 164-183). Йдеться і про загальні показники, і про особливості. В той же час виникає питання, чи такий досвід є універсальним? І чи не варто було б його розмежувати між судовими системами загального та континентального права.

Виникає запитання і щодо виявлення довіри до міжнародних судів. Чи, можливо, вони викликають довіру безапеляційно? Втім, у дисертації, в підрозділі 2.2 «Загальнотеоретична характеристика основних видів довіри до судової влади» авторка характеризує довіру до Європейського суду з прав людини (с. 127-130). Відповідно до статистичних даних опрацьованих у дисертаційному дослідженні суб'єктами довіри до Європейського суду з прав людини є учасники процесу. Але, суб'єктами Ради Європи, як відомо, є держави, а тому виникає питання, чи не повинні вони також висловлювати довіру Європейському суду з прав людини, який забезпечує функціонування юрисдикційного механізму захисту прав і свобод людини на підставі Конвенції 1950 року? І чи це єдина міжнародна судова установа щодо якої слід встановлювати стан довіри?

Висловлені міркування мають дискусійний характер, спрямовані на уточнення проблемних питань, не применшують значимості принципових здобутків дисертантки. Вони можуть бути підґрунтям для подальших наукових пошуків.

Загальний висновок. З огляду на викладене вище, можна констатувати, що дисертація Новоселової Віталіни Віталіївни «Формування довіри до

судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади» є самостійним, оригінальним, структурно завершеним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання. Дисертація виконана на високому науковому рівні, засвідчує здатність дисертантки до аналітичного мислення, обґрунтування власних наукових позицій.

Дисертація «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади» відповідає вимогам п. 9, 10–13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка – Новоселова Віталіна Віталіївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка**

 Л. А. Луць

Підпис д. ю. н., професора Луць Л. А.

ЗАСВІДЧУЮ:

*Перший
проректор* **Гукалюк А.Ф.**